

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

*Збірник наукових праць
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

Том VII
ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 40

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2015

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: “Вид-во ЖДУ ім. І. Франка”, 2015. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 40. – 222 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *С.Д. Максименко*

Заступник головного редактора:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *Н.В. Ченелєва*

Відповідальні секретарі:

канд. психол. наук, ст.н.с. *Н.В. Слободяник* (друкована версія),

канд. психол. наук, ст.н.с. *О.Л. Вернік* (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Бала Г.О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Карамушка Л.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Смольсон М.Л., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; *Максимова Н.Ю.*, доктор психол. наук, професор; *Москаленко В.В.*, доктор філос. наук, професор; *Піроженко Т.О.*, доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор;
Музика О.Л., канд. психол. наук, професор; *Кісарчук З.Г.*, канд. психол. наук, ст.н.с.;
Терещук А.Д., канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габлітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); *Марек Палох*, професор надзвичайний, доктор габлітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); *Євген Глива*, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); *Роман Трач*, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); *Альфред Прітц*, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 8 від 24.09.2015 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України
в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015
<http://www.apppsychology.org.ua>
<http://www.ecopsy.com.ua>

G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine

ACTUAL PROBLEMS of PSYCHOLOGY:

*Scientific Papers
of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*

Volume VII ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY

Issue 40

Zhitomir
ZhDU of I. Franko
2015

ЗМІСТ

<i>Варава Л.А.</i>	
Метафора щастя як спосіб презентації психологічних проблем та їх розв'язання (з досвіду роботи).....	10-20
<i>Вернік О.Л.</i>	
Соціальні мережі і самовідчуження особистості.....	21-32
<i>Вовчик-Блакитна О.О.</i>	
Особливості функціонування сім'ї як соціоекологічної системи у просторі мегаполісу.....	33-42
<i>Корнієнко І.О.</i>	
Оціночно-динамічна складова описів життєвого простору підлітків.....	43-54
<i>Лотоцька-Голуб Л.Л.</i>	
Психологія екологічної культури студентів ВНЗ у міському середовищі.....	55-68
<i>Львовочкіна А.М.</i>	
Психологія екологічної культури студентів ВНЗ у міському середовищі.....	69-78
<i>Люта Л.П.</i>	
Моніторинг задоволення потреб як спосіб визначення ефективності соціальної політики в бізнес організаціях.....	79-88
<i>Матвієнко О.В.</i>	
Пріоритети сучасної молоді у виборі життєвого шляху.....	89-97
<i>Місячна Н.М.</i>	
Типологія безробітних громадян.....	98-105
<i>Поладко Г.О.</i>	
Організація медико-психологічної допомоги пацієнтам з феохромоцитомною дисфункцією.....	106-115
<i>Полівко Л.Ю.</i>	
Ситуація успіху при включенні дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір.....	116-124
<i>Притула О.А.</i>	
Аналіз професійних компетенцій кризис-менеджера.....	125-134
<i>Приходько А.М.</i>	
Психологічні особливості лікарів і та пацієнтів центрів планування сім'ї та медичної генетики як передумова формування ефективної взаємодії.....	135-150

<i>Рудоміно-Дусятська О.В.</i>	
Психологічні чинники екологізації способу життя особистості.....	151-161
<i>Слободяник О.Я.</i>	
Використання "партнерських пологів" для зниження акушерської патології при пологах (рос.).....	162-168
<i>Терновик Н.А.</i>	
Психолого-педагогічні аспекти розвитку підлітка як суб'єкта пізнавальної діяльності.....	169-179
<i>Цвалюк Т.О.</i>	
Культура як чинник формування інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці.....	180-187
<i>Чала О.А.</i>	
Розвиток толерантності студентів як засіб усунення їх деструктивної конфліктності.....	188-197
<i>Швалб Ю.М.</i>	
Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності.....	198-207
<i>Левицька І.В.</i>	
Проблеми формування готовності водіїв до професійної діяльності.....	208-217
Наші автори.....	218

РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ УСУНЕННЯ ЇХ ДЕСТРУКТИВНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ

У статті розглянуто зміст і психічні вияви толерантності як позитивної особистісної якості, охарактеризовано чинники її розвитку у студентів ВНЗ під час їх професійного становлення. Здійснений аналіз науково-методичних джерел засвідчив актуальність формування толерантності як позитивної особистісної риси на сучасному етапі розвитку суспільства. Водночас мають місце прояви інтолерантності світоглядних і поведінкових стратегій юнацтва.

Розкрито зв'язок інтолерантності з деструктивною конфліктністю студентів. Встановлено, що найбільшим підґрунтям для виявлення інтолерантності та деструктивної конфліктності студентів є їх взаємини з одногрупниками та викладачами. Доведено, що для усунення інтолерантності та деструктивної конфліктності студентів дещою є інтегрована програма корекційного впливу.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, деструктивна конфліктність, юнацький вік, студентство, фазове становлення.

Постановка проблеми. Впровадження ідеї гуманізації освіти вимагає від сучасного педагогічного співтовариства пошуків її активного втілення в практиці. Здійснення освітньо-виховного процесу в дусі ненасильства передбачає становлення системи цінностей і особистісної позиції, в якій визначальним є толерантний стиль поведінки і взаємодії людини з навколишнім світом. Відтак наразі науково-практична діяльність багатьох педагогів і психологів спрямована на розвиток толерантності як особистісної позиції, в якій реалізуються цінності філософії ненасильства. Широкий арсенал можливостей для цього подає процес професійної підготовки у ВНЗ, коли особистість у статусі студента проходить етап професійного та особистісного самовизначення і продовжується активне формування її світогляду, усвідомленого ставлення до світу. Оновлення системи вищої освіти вимагає продуктивних форм, методів і засобів підготовки викладачів нової генерації, спроможних авторитарну педагогіку замінити педагогікою співробітництва, впроваджувати гуманістичні принципи добра та справедливості.

Проблеми формування толерантності як стійкої особистісної якості вивчали ряд науковців, зокрема О.Г. Асмолов, Н.А. Асташова, С.К. Бондирева, І.Б. Гриншпун, Л.В. Живолуп, Ю. Е. Клепцова, В.А. Паніна, А. М. Прохоров, І. В. Цветкова та інші. Водночас невивчени-

ми є питання зв'язку толерантності з іншими якостями особистості юнацького віку.

Отже, метою статті є висвітлення впливу процесу розвитку толерантності студентів на усунення їх деструктивної конфліктності.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Розкриваючи питання динаміки формування толерантності як особистісної якості, вдаємося до висвітлення змісту цієї базової для нашого дослідження дефініції. Нам імпонує тлумачення толерантності російським вченим М.С. Мацковським, за думкою якого толерантність – це якість взаємодії між суб'єктом і об'єктом толерантності, що характеризується готовністю суб'єкта приймати соціокультурні відмінності об'єкта, що включають в себе зовнішні ознаки, висловлювання, особливості поведінки. Протилежну до толерантності якість особистості прийнято називати інтолерантністю. Вищеозначений автор пропонує класифікацію толерантності, яка включає в себе такі різновиди: політична, міжнаціональна, расова, гендерна, релігійна, фізіологічна, освітня, географічна, міжкласова, сексуально-орієнтована, маргінальна [4, с. 5]. Предметом нашої уваги постає освітня толерантність, яка передбачає лояльне, терпиме ставлення до виявів індивідуальних відмінностей суб'єктів педагогічної взаємодії, зокрема викладачів і студентів, а також студентів між собою один до одного. Слід зазначити, що освітня толерантність в свою чергу має інтегрований за змістом характер, оскільки може конкретизуватись через прийнятне ставлення до гендерних, політичних, релігійних і т.п. особливостей.

Толерантність є новою ефективною основою педагогічного спілкування викладачів і студентів, сутність якого зводиться до таких принципів реалізації освітньо-виховного процесу ВНЗ, які створюють оптимальні умови для формування у студентів культури самоствердження, самовираження особистості при збереженні поваги та тактовності до інших. Абсолютно правильним є висловлення О.Г. Асмолова: «Толерантність у новому тисячолітті – спосіб виживання людства, умова гармонічних відносин у суспільстві» [1, с. 62].

У фокусі проблематики профілактики та корекції деструктивної конфліктності як негативної якості юнацтва формування толерантності фігурує щодо двох аспектів. По-перше, деструктивна конфліктність може супроводжуватись низьким рівнем толерантності особистості, тому її підвищення послаблюватиме конфліктність (корекційний аспект). По-друге, розвиток толерантності запобігає виникненню та посиленню деструктивної конфліктності молодій людині (профілактичний аспект). Практичне втілення обох аспектів уможливується взаємодією з юнацтвом під час його перебування у ВНЗ.

У вітчизняній психології юність розглядається як психологічний період, що характеризується активізацією потреби у самостійності, вік самовизначення, набування інтелектуальної, афективної і громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості і

самосвідомості. Як зазначає Д.Й. Фельдштейн, в юнацькому віковому періоді починається рефлексія власного життєвого шляху, прагнення до самореалізації, що загострює потребу молодих людей зайняти позицію визначеної соціальної групи, певні громадянські позиції [7, с. 394]. Традиційним є й погляд на юнацький вік як вагомий етап формування самосвідомості, Я-концепції та спроб особистісного самоздійснення впродовж подальшого життєвого шляху. Відповідно, толерантна світоглядна позиція може бути актуалізована і найбільш ефективно розвинена саме в період студентства, як життєва позиція особистості, усвідомлено обрана і прийнята суб'єктом, заснована на толерантних цінностях, переконаннях і настановах, підкріплена мотивацією толерантної поведінки і реалізована у толерантних формах міжособистісної взаємодії [5, с. 44-45]. Водночас очевидним є факт, що оскільки юнацький період не є стартовим щодо формування толерантності, а базується на попередніх періодах онтогенезу, то терпиме ставлення студентів до інших людей та їх відмінностей зумовлюється рядом чинників.

Для визначення підґрунтя дослідження розкриємо змістові виваги толерантності як риси особистості. Базовим психічним аспектом є екзистенціальний, згідно з яким толерантність – це цінність і життєва позиція, реалізація якої в кожній конкретній ситуації має певний сенс і вимагає від суб'єкта пошуку цього сенсу і відповідального рішення. Таким чином, прояв толерантності утворює аксіологічну модель, яка має синкретичний характер, що проявляється в тому, що цінність-мета визначає цінності-засоби, а цінності ставлення до іншого залежать від цінностей-якостей, цінностей-знань. З позицій когнітивного рівня толерантність в основі своїй має знання і раціональні докази, які визнають складність, багатовимірність та різноманіття індивідуальних картин світу. Поведінковий аспект виявляється через вчинки особистості, спрямовані на конструктивну взаємодію з іншими людьми, побудову продуктивних міжособистісних взаємин. Емоційно-вольовий рівень характеризує ставлення до іншої людини як до рівної, гідної особистості і виражається у свідомому пригніченні почуття неприйняття.

Таким чином, толерантне ставлення до іншої людини має чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний – прийняття філософсько-етичних цінностей, домінування мотивів допомоги, співпраці, любові, сприяння, співпереживання, поблажливості; когнітивний (пізнавальний) – розвиток механізму прийняття (розуміння) себе та інших людей; емоційно-вольовий – дія механізмів терпіння: подолання і стримування дратівливості, самоконтроль, саморегуляція, емпатія, любов, повага, інтерес, емоційна стійкість; конативний (поведінковий) – реалізація асертивної поведінки: поблажливості, співпраці, поступливості, узгодження, допомоги, роз'яснення [5, с. 92].

За сучасними концепціями психічного розвитку, в центрі становлення особистості постає людина як суб'єкт власного життя, якого

необхідно залучити до діяльності, що сприяла б формуванню в ньому активної особистості, зберігала б його індивідуальність і неповторність. Вважається, що студент виростає в фахівця та досягає вершин професійної майстерності не в тому випадку, коли йому про це розповідають або показують, не в тому випадку, коли його примушують вчитися, а якщо він, виходячи із внутрішніх потреб, своїх мотивів активізує процес власного самоздійснення. Відповідно, провідним фактором формування толерантності та усунення деструктивної конфліктності вважаємо активність самої особистості.

Найбільш характерних ситуацій, які виразно засвідчують проблему зв'язку інтолерантності з деструктивною конфліктністю студентів, розглядаємо чотири. По-перше, студентський період супроводжується вибудовуванням студентом власного професійно-освітнього маршруту: перевірку правильності вибору навчального закладу та конкретної спеціальності для одержання професійної освіти відповідно до оцінки рівня власних здатностей і можливостей, а також оцінку ступеня оволодіння майбутньою професією, починаючи з перших кроків навчання в вузі. Засвоюючи зміст освіти та реалізуючись як особистість в освітньому просторі, студент мимоволі зіштовхується з необхідністю відстоювати власну точку зору, висловлювати найрізноманітніші судження, вступаючи в суперечку, дискусію, діалог з великою кількістю людей вслякого рівня й статусу. Деструктивна конфліктність студента у цій діяльності ускладнює або й унеможливує спроможність іти на компроміс, враховувати інтереси оточуючих, відстоюючи власні погляди, погоджуватися з опонентом у тому випадку, коли він приводить незаперечні докази, що є свідченням інтолерантності.

По-друге, під час навчання у ВНЗ молода людина потрапляє в новий колектив – студентську академічну групу, де в процесі взаємодії з одногрупниками будує та виявляє певну комунікативну стратегію. Брак толерантності у ставленні до відмінностей інших студентів породжує конфліктні форми взаємин, закріплення яких провокує деструктивну конфліктність молоді людини.

По-третє, в процесі фахового навчання студент здобуває первісні навички не тільки професійного, але й соціального спілкування, засвоює як документально закріплені, так і загальноприйняті («неписані» норми й правила професійного співтовариства, тобто опановує первісні моделі культури толерантності, які прийняті й дотримуються представниками його майбутньої професії. Деструктивна конфліктність може завадити цьому процесу, так само як і в наступному випадку. В процесі різних форм навчальної діяльності студент мимоволі зіштовхується з різними більш-менш конфліктними ситуаціями, що вимагають прийняття продуктивних рішень, і випускник ВНЗ до моменту його закінчення здобуває той або інший багаж соціального досвіду, і зокрема, досвіду продуктивного рішення конфліктних ситуацій.

Показовими щодо зв'язку інтолерантності з деструктивною конфліктністю є дослідження А.М. Горянської щодо студентів. Вченою було встановлено, що індикатором проблем нетолерантних студентів у спілкуванні й взаємодії з оточуючими людьми є кореляції у середні когнітивного компоненту толерантності: невміння приймати індивідуальність інших з Я-еталоном (0.38 при $p \leq 0.01$), категоричністю (0.47 при $p \leq 0.01$) та обґрунтованим негативізмом. Локус контролю також виявляє зв'язки з готовністю до самовдосконалення (0.60 при $p \leq 0.01$), готовністю до саморозвитку (0.56 при $p \leq 0.01$), однак він позитивно корелює з завуальованою жорстокістю (0.32 при $p \leq 0.01$), що може свідчити про тенденцію контролювати свою негативну комунікативну установку з намаганням замаскувати її від партнера. Зв'язок готовності до саморозвитку з відкритою жорстокістю (0.35 при $p \leq 0.01$) змушує замислитися над тим, які засоби досягнення успіху прийнятні для цієї групи студентів [2].

Російський психолог В.А. Паніна експериментально підтвердила тезу про зв'язок толерантності студентів з аналогічною рисою викладачів. Отримані дані її дисертаційного дослідження демонструють наявність взаємозв'язку рівнів розвитку толерантної позиції студентів і викладачів на всіх курсах, однак її характер на різних курсах неоднаковий. У студентів 1-3 курсів виявляється виразна взаємозалежність рівня розвитку ціннісно-настановних аспектів толерантної позиції і внутрішньої толерантної позицією викладачів. До четвертого курсу вона значно зменшується, при цьому посилюється взаємозалежність поведінкових аспектів позицій викладачів і студентів. Можна говорити про те, що до третього курсу складається і закріплюється ціннісно-мотиваційний план, і розвиток толерантної позиції в цей період постає у вигляді розширення власного досвіду, освоєння та апробації толерантних стратегій взаємодії [5, с. 128].

При розгляді динамічних змін розвитку толерантної позиції студентів на різних курсах В.А. Паніна приходить до висновку, що зміни рівня толерантного встановлення не роблять безпосереднього впливу на прояви комунікативної толерантності. Отже, толерантна позиція студентів у процесі професійної підготовки в університеті розвивається на рівні настанов свідомості, проте не отримує розвитку на рівні міжособистісної взаємодії. Таким чином, демонстрація викладачем зразків толерантного взаємодії сприяє розвитку внутрішнього, ціннісно-смыслового плану толерантної позиції студентів, але є недостатньою умовою для розвитку її зовнішнього плану та реалізації в міжособистісному взаємодії [5, с.130].

Слушною є думка, що уставлені в освітньому середовищі ВНЗ цінності в значній мірі транслуються студентам викладачами. Визначивши той факт, що викладачі є для студентів трансляторами зразків толерантного мислення взаємодії, важливо відзначити, що різні викладачі являють собою еталони різного ступеня привабливості та зна-

чуєності. Водночас, трансляція суб'єкту будь-яких норм і цінностей можлива лише за умови, що транслятором є референтна особистість чи група. Виходячи з цього, необхідно розглядати вплив на розвиток толерантної позиції студентів толерантних характеристик тих викладачів, які оцінювалися б студентами як значущі. Можна говорити також про цінності в категоріях толерантності студентської академічної групи, яка зазвичай теж фігурує як референтне коло взаємодії для окремого студента.

Для коригування інтолерантності студентів доречно здійснювати інтегрований вплив, беручи до уваги такі критерії культури толерантного спілкування майбутніх фахівців: когнітивний (системність знань про культуру спілкування як комплексну моральну якість особистості); емоційно-ціннісний (характер ставлення до особистостей різних культур, націй, конфесій, соціальних груп, до носіїв інших поглядів, уявлень і переконань); поведінковий (ступінь розвитку вмінь толерантної взаємодії з іншими, незалежно від їх індивідуальних характеристик).

При формуванні пізнавального компоненту культури толерантного спілкування основним завданням постає розширення когнітивної сфери студентів в аспекті актуалізації та поглиблення знань особистості про феномен толерантності. Наповнення такого інформаційного блоку є використання нетрадиційних форм організації навчання (лекції-прес-конференції, мозковий штурм, дискусії, полілоги, розвивальні ігри тощо). Для формування емоційно-оцінного компоненту зусилля доречно спрямовувати на розвиток у студентів особистісного ставлення до культури толерантного спілкування як до загальнолюдської цінності і засобів, які забезпечують взаєморозуміння і співпрацю, виховання таких особистісних якостей, як толерантність, взаєморозуміння, шанобливе ставлення до іншого, товариськість і комунікабельність, доброзичливість, чуйність, ввічливість. Провідним напрямом коригування є трансформація поведінкового компоненту. Студентам прищеплюються вміння та навички здійснення міжособистісної взаємодії на основі активної моральної позиції, що характеризується доброзичливістю, тактовністю, стриманістю. Особливо важливо домогтися узгодження рівнів сформованості уявлень і суджень про змістовний бік культури толерантного спілкування та особливостей її прояву в комунікативній практиці студентів, їх емоційних реакціях.

Для профілактики деструктивної конфліктності студентів доречним є здійснення профілактичних заходів, спрямованих на розвиток світоглядної та комунікативної толерантності майбутніх фахівців. Важливо відзначити можливості формування толерантності в процесі педагогічного спілкування викладача зі студентами насамперед шляхом подання викладачем якогось умовного зразка, еталона толерантності у всіляких ситуаціях – як у процесі аудиторного, так і

позааудиторного неформального спілкування: в процесі організації самостійної роботи, керівництва викладачем дипломними, курсовими, реферативними роботами студентів, в ході виробничої практики, а також диспутів, творчих зустрічей і наукових конференцій.

Наразі серед науковців мають місце спроби деталізувати процес формування толерантності щодо залучених у нього суб'єктів вишу. Так, за висловами І.В. Шугурової [8, с. 69], проблему формування толерантності доцільно спочатку розділити відповідно до суб'єктів вузівського науково-педагогічного співтовариства, а потім «синтезувати» на рівні зв'язків між виявленими її складовими. До числа підрозділів треба віднести наступні, розглянувши їх на рівні підпроблем: проблема формування толерантності у викладачів; проблема формування толерантності в студентів, проблема формування толерантності в інших суб'єктів науково-педагогічного процесу ВНЗ: аспірантів, здобувачів учених ступенів і їхніх керівників, викладачів і наукових співробітників, що ведуть науково-дослідну роботу з педагогіки вищої школи. Така диференціація, на нашу думку, доречна лише в прикладному аспекті, тоді як методологічний аспект потребує тлумачення толерантності як базової риси корпоративної культури всіх суб'єктів педагогічної взаємодії у ВНЗ.

У процесі фахового становлення студентів стають у нагоді різноманітні засоби й способи формування толерантності. Сприятливим є включення в зміст освіти суперечливих чи й протилежних сторін, властивостей, відносин у досліджуваних об'єктах, процесах і явищах як фактична ілюстрація діалектичного закону єдності й боротьби протилежностей. Доречним є розвиток діалектичного мислення студентів як спроможності приймати й аналізувати ними різні підходи, точки зору, парадигми. Продуктивним є використання під час навчання групових технологій, що формують здатність до співробітництва. Складним для реалізації, але ефективним засобом формування толерантного ставлення студентів до критики є використання взаємного аналізу та оцінювання їх навчальних досягнень.

Висновки

Здійснений аналіз науково-методичних джерел засвідчив альтернативні підходи щодо тлумачення змісту понять толерантності й інтолерантності. Безперечною є актуальність формування толерантності як позитивної особистісної риси на сучасному етапі розвитку суспільства. Юнацький вік є сприятливим для посилення вияви толерантного ставлення молодого людини до інших людей. Водночас мають місце прояви інтолерантності світоглядних і поведінкових стратегій юнацтва.

Встановлено зв'язок інтолерантності з деструктивною конфліктністю студентів. Низький рівень толерантності провокує негативні взаємини молодих людей з оточенням. Найбільш виразним полігоном для виявлення інтолерантності та деструктивної конфліктності

студентів є їх взаємини з одногрупниками та викладачами. Для усунення інтолерантності та деструктивної конфліктності студентів доречною є інтегрована програма корекційного впливу.

Вагомим чинником формування толерантності студентів є особистий зразок викладача. Саме педагоги вишу реалізують провідну стратегію формування толерантності студентів як провідної риси корпоративної культури ВНЗ.

Подальше дослідження може розгорнутись щодо детального вивчення проблеми чинників та виявів толерантності у межах в взаємодії студентів академічної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А.Г. Исторична культура й педагогіка толерантності / А.Г. Асмолов // Меморіал. – 2001. – № 24. – С. 61-63.
2. Горянська А.М. Розвиток толерантності студентів – майбутніх вчителів як один з шляхів підвищення їх особистісної та професійної успішності / А.М. Горянська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.newlearning.org.ua/sites/goranska.doc
3. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) / И.Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч.-метод. ст. / РАН Моск. психол.-соц. ин-т. – Воронеж: МОДЭК, 2002. – С. 209–219.
4. Мацковский М.С. Толерантность как объект социологического исследования / М.С. Мацковский // Межкультурный диалог: исследования и практика / Под ред. Г.У. Солдатовой. – М.: центр СМИ МГУ им. М.В. Ломоносова, 2004. – 143 с.
5. Панина В.А. Развитие толерантной позиции студентов в процессе профессиональной подготовки в университете: дис. ... канд. психол. наук. – Краснодар, 2005. – 231 с.
6. Скок А.Г. Детерминанти толерантності викладача вищого навчального закладу / А.Г. Скок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soс.гum/vchdpu/psy/2010_82_2/skok.pdf
7. Фельдштейн Д.И. Психология взросления: Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д.И. Фельдштейн. – М.: Моск. психол.-социал. ин-т: Флинта, 1999. – 670 с.
8. Шугурова И.В. Толерантность преподавателя вуза: проблема формирования и развития / И.В. Шугурова // Человек и право: на рубеже веков / Альманах Института прокуратуры РФ Саратовской государственной академии права. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2008. – С. 66-71.

REFERENCES

1. Asmolov, A.H. (2001). Istorychna kul'tura y pedahohika tolerantnosti [History culture and pedagogy of tolerance]. *Memorial*. 24, 61-63 [in Ukrainian].
2. Horyanska, A.M. (2002). Rozvytok tolerantnosti studentiv – maybutnikh vchyteliv yak odyin z shlyakhiv pidvyshchennya yikh osobystisnoyi ta profesiynoyi uspishnosti [Development of tolerance of future teachers as one of the ways to improve their personal and professional success]. *newlearning*.